

**ISPITIVANJE OPRAVDANOSTI I EFIKASNOSTI
MEHANIZAMA MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG PRAVOSUĐA**

**EXAMINING THE JUSTIFICATION AND EFFECTIVENESS OF
INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE MECHANISMS**

Sažetak

Paralelno s pokušajima da se rat humanizira u najvećoj mogućoj mjeri, javile su se i ideje o osnivanju sudskih organa sa zadatkom da utvrđuju krivičnu odgovornost i kažnjivost lica za izvršene zločine u doba rata ili u vezi s ratnim zbivanjima, a koje su stare i nekoliko stotina godina.

Nakon ogromnih stradanja i besmislenih ljudskih žrtava u Drugom svjetskom ratu rođena je ideja da postoje obaveze koje nadilaze dužnost pokoravanja nacionalnim zakonodavstvima.

Stravične slike sukoba i najgrubljeg kršenja međunarodnog humanitarnog prava, koje su uskrsnule na tlu bivše Jugoslavije te u Ruandi, na drugoj strani svijeta, bile su direktan povod da Vijeće sigurnosti UN-a upotrijebi svoje ovlasti sadržane u poglavlju VII Povelje UN-a, što je dovelo do uspostavljanja Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu. Mnogi stručnjaci međunarodnog prava su ovo pozdravili kao posljednju, najbolju nadu za snažne valove zvjerstava koja su prečesto obilježavala kako međunarodne tako i unutrašnje oružane sukobe.

Međutim, poslije svega desetljeća njihovog rada javili su se ozbiljni prigovori i sumnje u rad i funkcioniranje ad hoc tribunala, koji se kreću od previsokih troškova

¹ Autorica je dvostruka magistrica prava; magistrirala je u oblasti međunarodnog krivičnog prava i međunarodnog javnog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Trenutno na istom fakultetu pohađa i treći master-studij na Katedri krivičnog prava, smjer Maloljetničko prijestupništvo. / The author has double MA in Law, a master thesis from the international criminal law and international public law at the University of Sarajevo Faculty of Law. Currently, she is enrolled in the third master studies at the Department of Criminal Law - Juvenile Delinquency at the UNSA Faculty of Law.

njihovog održavanja pa do malog broja procesuiranih slučajeva te dugotrajnog trajanja postupaka.

Svrha ovog rada jeste ispitati opravdanost i efikasnost ad hoc tribunala, kao pionirskih instrumenata međunarodnog krivičnog prava.

Ključne riječi: *međunarodno krivično pravosuđe, ad hoc tribunali, međunarodni zločini*

Summary

Parallel with the efforts to humanize war in the greatest extent possible, the ideas of an establishment of judicial bodies with mandate to determine criminal responsibility and punishment of persons for crimes committed during the war or in connection with the war have occurred, spanning for a few hundred years.

After enormous suffering and senseless casualties in the World War II, the idea of obligations that go beyond the duty of obedience to national legislation was born.

Horrifying images of most severe violations of international humanitarian law were resurrected on the territory of the former Yugoslavia and in Rwanda on the other side of the world. They caused direct reaction of the UN Security Council to exercise its powers as provided by the Chapter VII of the UN charter, which led to the establishment of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and International Criminal Tribunal for Rwanda. Many international law experts saw this as last, best hope for a strong wave of atrocities that have marked too often both the international and internal armed conflicts.

However, after only a decade of their work, serious objections and doubts about the operation and functioning of ad hoc tribunals have arisen, which range from the high costs of their maintenance to the small number of prosecutions and the long duration of proceedings.

The purpose of this paper is to examine the justification and effectiveness of the ad hoc tribunals, as pioneer instruments of international criminal law.

Key words: *international criminal judiciary, ad hoc tribunals, international crimes*

1. Međunarodno krivično pravosuđe: kontekstualna pozadina

I pored Lizstove konstatacije da je „znanost krivičnog prava“ kao „razjašnjenje općih obilježja pojma zločina (...) nužno internacionalna“ (Von Lizst, F. u: Von Lizst, 1894: 24), ipak, međunarodno krivično pravo u savremenom smislu riječi javlja se relativno kasno. To nije ništa neobično ukoliko imamo na umu da je jedan od elemenata državnog suvereniteta upravo *ius puniendi*; prema klasičnoj definiciji, krivično pravo predstavlja „skup pravnih normi koje određuju sadržaj i opseg ovlasti države na

kažnjavanje“ (Novoselac, 2007: 1). Dakle, glavnu prepreku internacionalizaciji krivičnog prava dugo vremena je predstavljalo učenje Jeana Bodina o suverenosti, koji smatra da je „suverenost najviša ili vrhovna vlast vladara ili naroda, da je to stalna vlast, trajna vlast, vlast koja snagom slobodne volje donosi zakone, da je suverenost neotuđiva i nedjeljiva“ (Milardović, 1996). Drugim riječima, suverena vlast je značila isključivo pravo državnog suverena na određivanje radnji koje se imaju smatrati krivičnim djelima, kao i koje sankcije za ta djela mogu biti izrečene (Simović-Blagojević, 2007: 18).

Teza da je vođenje rata uz određena ograničenja isključivo evropska ideja i to relativno nova, u potpunosti je pogrešna (Smrček, 2005: 125). Prvo suđenje međunarodne naravi odigralo se u Breischu, vojnom gradiću na granici današnje Francuske i tadašnje Habsburške monarhije 1474. godine. Suđenje je vodilo Sveto rimsko carstvo, tj. 27 sudaca od kojih je svaki predstavljao jednu državu ili pokrajinu Carstva. Optuženi je bio Peter von Hagenbach, kojem je kao kaznu za zločine počinjene protiv „Božjih i ljudskih“ zakona oduzeta plemićka titula i izrečena smrtna kazna (Schwarzenberger, u: Smrček, 2005: 125). Prvi prijedlog za ustanovljenje međunarodnog krivičnog suda u modernom smislu riječi je dao Švicarac Gustav Moynier 1870. godine. On je predložio uspostavljanje međunarodnog krivičnog suda koji bi sankcionirao povrede Ženevske konvencije iz 1864. godine² i privođenje svakog odgovornog za takva kršenja. No, države nisu pokazale dovoljno interesa i mnogi vodeći stručnjaci za međunarodno humanitarno pravo su ocijenili ovaj prijedlog kao nerealan (Bossier, u: Glasius, 2010: 139). Usprkos nedostatku volje država, naponi usmjereni ka formiranju međunarodnog organa krivičnog gonjenja su nastavljeni, pa je tako, nakon Prvog svjetskog rata, na Versajskoj mirovnoj konferenciji, između sila Antante i Njemačke, 28. juna 1919. godine sklopljen mirovni ugovor koji je predviđao suđenje za „ratne zločine“, odnosno „teške povrede međunarodnog morala i svetosti“ njemačkom caru Wilhelmu II Hohenzollernu i njegovim oficirima koji su zapovijedali njemačkom vojskom u Prvom svjetskom ratu (Simović-Blagojević, 2007: 139).³

² Radi se o Ženevskoj konvenciji o poboljšanju sudbine vojnih ranjenika u vojskama u ratu, koja je sačinjena u Ženevi 22. augusta 1864. godine. Potpisnice ove konvencije su bile sljedeće države: Badenska, Belgija, Virteberška, Danska, Italija, Holandija, Portugalija, Pruska, Francuska, Hesen, Švicarska i Španjolska. Do 1906. godine još 36 država pristupile su ovoj konvenciji (Lopičić-Jančić, 2011).

³ Ovim je odredbama bilo predviđeno i osnivanje posebnog suda koji bi vodio krivični postupak. Budući da je car Wilhelm II dobio azil u Holandiji, a ni države Antante se nisu previše trudile da ga izvedu pred sud koji nije ni ustanovljen, do suđenja nije ni došlo (Simović-Blagojević, 2007: 139).

Horori II svjetskog rata su bili povod za održavanje Moskvske konferencije 1943. godine, na kojoj su vlade SAD-a, Ujedinjenog Kraljevstva, SSSR-a i Kine donijele odluku da će ratni zločinci čija djela nisu vezana za određeno geografsko područje biti kažnjeni zajedničkom odlukom savezničkih vlada (Simović-Blagojević, 2007: 27). Na Londonskoj konferenciji 1945. godine je potpisan Sporazum o ustanovljenju Međunarodnog vojnog tribunala i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropskih osovinskih sila.⁴ Ovom sporazumu pridodat je Statut Međunarodnog vojnog suda (Simović-Blagojević, 2007: 21).⁵

Nastavljajući se na ideje iz Londonskog sporazuma i Statuta Međunarodnog vojnog tribunala u Nirnbergu od 8. VII 1945, presuda tog tribunala, uz ostalo, izrekla je u § 221. da se „jedino kažnjavanjem pojedinaca koji su počinili zločine (protiv međunarodnog prava) mogu izvršiti odredbe toga prava“,⁶ te da „pojedinci imaju međunarodne obaveze koje nadilaze

⁴ Do potpisivanja ovog sporazuma je došlo nakon konferencije u Potsdamu 1945. godine, na kojoj su savezničke sile potvrdile svoju riješenost da što prije dođe do ostvarenja ciljeva postavljenih na Moskovskoj konferenciji.

⁵ Ovom sudu je u nadležnost data jurisdikcija za krivični progon zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i, na koncu, zločina protiv mira. Zločin protiv čovječnosti je definiran prvi put upravo Statutom Međunarodnog vojnog suda (Jovašević, 2013: 320). Prema odredbi člana 6, stav 2. tačka c. Statuta, tu, prije svega, spadaju, ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportacija, kao i druga nehumana djela počinjena protiv civilnog stanovništva prije ili tokom rata, ili progonstvo na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi u izvršenju ili u vezi s bilo kojim krivičnim djelom koje je u nadležnosti Suda, bez obzira na to da li se time krše propisi zemlje u kojoj je takvo djelo počinjeno. Evidentno je da odredbe Statuta Nirnberškog suda ne predviđaju kao kontekstualni element zločina činjenicu da je on počinjen za vrijeme oružanog sukoba. Interesantno je da je zapravo prvi dokument u kojem se spominje genocid optužnica Komiteta glavnih tužioca u postupku pred Međunarodnim vojnim sudom za evropsko ratište. Sam Statut ne predviđa zločin genocida, već ga određuje unutar jedne šire pravne kategorije – zločina protiv čovječnosti („progonstvo na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi“). U tom smislu, može se reći da zločin protiv čovječnosti predstavlja normativni preludij i idejni okvir genocida (Palević, 2005: 400). Član 6. stav 2. tačka a) Statuta Međunarodnog vojnog tribunala predviđa zločin protiv mira, koji uključuje prije svega planiranje, pripremu, iniciranje ili vođenje agresorskog rata ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi ili garancije, kao i učestvovanje u nekom zajedničkom planu ili zavjeri za izvršenje nekog od ovih djela. Ovdje se zapravo radi o inkriminaciji agresije. Šta se podrazumijevalo pod „agresijom (*agression*)“ ili pod „agresorskim ratom (*war of aggression*)“, nije bilo nigdje definirano, ali se uporno potenciralo da je agresija zločin najveće težine (Milovanović, 2011: 29). U jednoj presudi iz 1947. godine istaknuto je sljedeće: „Započeti agresorski rat (...) to nije samo međunarodni zločin; to je najteže međunarodno krivično djelo, koje se od drugih ratnih zločina razlikuje samo po tome što u sebi akumulira zla svih zločina“ (Bassiouni-Ferencz, u: Bassiouni, 2008: 213).

⁶ Upravo zato što međunarodna krivična djela predstavljaju povredu odnosno ugrožavanje onih fundamentalnih društvenih vrijednosti na kojima počiva savremena civilizacija, 1968. godine je usvojena Konvencija o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti.

nacionalnu dužnost pokoravanja svojoj državi“ (Krapac, 2011: 172).⁷ Drugim riječima, međunarodna krivična djela predstavljaju kršenja međunarodnih pravila koja povlače individualnu krivičnu odgovornost pojedinca (za razliku od odgovornosti država u čije ime pojedinci mogu da djeluju kao njihovi organi; Cassese, 2005: 26).^{8 9}

Na drugom kraju svijeta, na Dalekom istoku, Međunarodni vojni sud za Daleki istok, nadležan za kažnjavanje najviših japanskih vojnih i političkih rukovodilaca za vođenje agresivnog rata i brojne izvršene zločine, osnovan je odlukom¹⁰ američkog komandanta za Daleki istok, generala Douglasa MacArtura, a ne ugovorom saveznih pobjedničkih sila kao u slučaju Nirnberškog suda (Jovašević, 2011: 542). Kao i Nirnberški sud, i ovaj sud,

Dakle, kada su u pitanju ratni zločini i zločin protiv čovječnosti, jedna od njihovih bitnih odlika je da se na njih ne primjenjuje krivičnopravni institut zastare u kontekstu krivičnog progona i izvršenja kazne. Međutim, negativna karakteristika u pogledu nezastarijevanja navedenih kaznenih djela očituje se u činjenici da konvencije obavezuju samo države strane, što dovodi u pitanje univerzalnost u primjeni, iako je razvojem suvremenog međunarodnog krivičnog prava sve više izražena tendencija nepostojanja rokova zastare općenito, odnosno barem za ove najteže međunarodne zločine (Karović, 2013: 797).

⁷ Svakako, Londonski sporazum predstavlja prvi vid inkriminacije krivičnih djela na međunarodnom planu.

⁸ Kao u slučaju nauke nacionalnog krivičnog prava u kojoj pitanja u vezi sa krivičnim djelom spadaju u red osnovnih, i u međunarodnom materijalnom krivičnom pravu ta pitanja su osnovna. Naime, s obzirom na to da međunarodno krivično djelo predstavlja osnovni pojam ove grane prava, svakako da se na početku kao osnovno pojavljuje pitanje sadržaja pojma međunarodnog krivičnog djela. Taj pojam se, opet, može shvatati na dva načina. Prema općeusvojenoj definiciji pojma krivičnog djela u nacionalnim zakonodavstvima (koja je kompleksna objektivno-subjektivna i materijalno-formalna), međunarodno krivično djelo može se odrediti kao društveno opasno i protupravno ponašanje vinog učinioca koje je propisima određeno kao krivično djelo i za čijeg učinioca je propisana krivična sankcija. Iz ovako određenog pojma proizlaze osnovni, opći elementi koji čine opće biće međunarodnog krivičnog djela. To su sljedeći elementi: 1) djelo (ponašanje) čovjeka koje obuhvata: ljudsku radnju, prouzrokovanu posljedicu i uzročno-posljedičnu vezu, 2) društvenu opasnost, 3) protupravnost, 4) određenost djela u propisima i 5) vinost učinioca (Jovanović-Jovašević, 2002).

⁹ Međunarodna krivična djela u užem smislu čine prvu vrstu ovih krivičnih djela. Tu se, dakle, radi o međunarodnim krivičnim djelima kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (dakle norme međunarodnog ratnog i humanitarnog prava (Jovašević, 2013: 77). Drugu vrstu međunarodnih krivičnih djela predstavljaju međunarodna krivična djela u širem smislu. To su djela kojima se krše druga pravila međunarodnog prava i koja međunarodna zajednica želi da inkriminira i sankcionira u okviru nacionalnog krivičnog zakonodavstva (Jovašević, 2013: 78).

¹⁰ Naime, ovaj sud je osnovan proklamacijom vrhovnog komandanta za Daleki istok, prema nacrtu koji je napravio američki pravnik Keenan, a koji je potom postavljen za glavnog tužitelja ovog suda.

poznatiji kao Tokijski sud, bio je nadležan za sljedeća krivična djela: ratne zločine, zločin protiv čovječnosti i zločin protiv mira.¹¹

Međutim, u teoriji se ističe da sudovi u Nirnbergu i Tokiju nisu bili nezavisni međunarodni sudovi u pravom smislu te riječi. U pitanju su bila sudska tijela koja su djelovala kao zajednički organi država koje su osnovale četiri velike sile pobjednice, ali ne i čitave međunarodne zajednice (Krivokapić, u: Ćirić, 2013: 21).

2. Krivični tribunali na kraju XX stoljeća: Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju i Međunarodni krivični tribunal za Ruandu

Nažalost, dva sukoba u posljednjem desetljeću dvadesetog stoljeća su uskrsnula stravične slike holokausta. Prije svega, radi se o ratnim dešavanjima na području bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije, koja su obuhvatala najteža kršenja međunarodnog humanitarnog prava te provođenje politike etničkog čišćenja.¹² Na drugoj strani svijeta, u samo trinaest sedmica, nakon što je oboren avion u kojem se nalazio predsjednik Habyarimana, najmanje pola miliona osoba je stradalo u genocidu u Ruandu, možda čak tri četvrtine Tutsi stanovništva.¹³ Ovi sukobi

¹¹ U pogledu krivično-pravnih sankcija, član 16. Povelje sadrži identičnu odredbu kao i član 27. Statuta Međunarodnog vojnog suda za evropsko ratište. Također, Povelja Tokijskog tribunala u svom članu 6. sadrži odredbu o službenom položaju optuženog lica, gotovo identičnu odredbu onoj u Statutu Nirnberškog suda.

¹² Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a br. 764 od 13. jula 1992. godine Ujedinjene nacije su pozvale sve strane u sukobu na okončanje svih neprijateljskih aktivnosti na tlu Bosne i Hercegovine, kao i na punu saradnju s međunarodnim humanitarnim organizacijama u pružanju potrebne pomoći. U Rezoluciji br. 771 od 13. augusta 1992. godine Vijeće sigurnosti UN-a je ponovno izrazilo svoju zabrinutost zbog nastavljanja kršenja pravila međunarodnog humanitarnog prava, osobito na teritoriji Bosne i Hercegovine, uključujući izvještaje o masovnim prisilnim iseljavanjima i deportacijama civila, pritvaranju i zlostavljanju civila u logorima, namjernim napadima na neborce, bolnice i ambulante, ometanju isporuke hrane i medicinskih materijala civilnom stanovništvu i bezobzirnom oštećenju i uništavanju imovine. Vijeće sigurnosti UN je Rezolucijom br. 780 od 6. oktobra 1992. godine ustanovilo Komisiju eksperata s ciljem istraživanja i utvrđivanja kršenja Ženevskih konvencija i drugih povreda međunarodnog humanitarnog prava (Bassiouni, 1994: 279), što je i učinjeno u izvještaju od 3. maja 1993. s preporukom da se tribunal utemelji na rezoluciji oslonjenoj na ovlasti iz glave VII Povelje UN-a. Vijeće sigurnosti UN-a je tu rezoluciju donijelo kao Rezoluciju 827 od 25. maja 1993. zajedno sa statutom suda, čime je Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju osnovan kao primjena mjere iz VII glave Povelje UN-a, obavezne¹² za sve države članice UN-a (Krapac, 2011: 179).

¹³ Genocid u Ruandi označava masovna ubistva stotine hiljada pripadnika manjinskog naroda Tutsi, kao i pripadnika naroda Hutu koji su se suprotstavljali ovim postupcima

su potaknuli Vijeće sigurnosti UN-a da upotrijebi svoje ovlasti predviđene poglavljem VII Povelje UN-a, koja nosi naziv *Akcije u slučaju prijete miru, povrede mira i akata agresije*, što je rezultiralo uspostavljanjem Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju¹⁴ i Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu.¹⁵

Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju je nadležan za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kršenje zakona i običaja rata,¹⁶ kao i počinjenje zločina genocida¹⁷ i

njihovih sunarodnjaka ekstremista. Zločin su počinile dvije ekstremističke organizacije naroda Hutu: *Interahamwe* i *Impuzamugambi*. Prema određenim izvorima, brojke se kreću između 500.000 do 1.000.000 mrtvih (Des Forges, 1999). Vijeće sigurnosti UN-a je Rezolucijom 935/94 od 1. jula 1994. godine obrazovalo nezavisnu Komisiju eksperata, sa zadatkom da istraži i ispita navode o kršenjima ljudskih prava u Ruandi te da o svojim nalazima izvijesti generalnog sekretara UN-a. Vijeće sigurnosti je Rezolucijom 955/94 od 8. novembra 1994. godine usvojilo Statut Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu, kao i ostale akte bitne za organizaciju i djelovanje ovog tribunala.

¹⁴ U preambuli Rezolucije 827 se ističe da se s osnivanjem ovakvog tribunala nastoje postići tri cilja: privođenje pravdi osoba koje su odgovorne za kršenje međunarodnog humanitarnog prava, doprinos uspostavljanju i održavanju mira te davanje doprinosa zaustavljanju takvih zločina i njihovog popravljavanja.

¹⁵ Inače, samo osnivanje ovog tribunala je bilo skopčano s brojnim političkim i logističkim poteškoćama, pa je tako, primjerice, Vijeće sigurnosti moralo pregovarati s vladom Ruande, koja je željela da izriče smrtnu kaznu. Također, u Kigali nije postojala odgovarajuća infrastruktura za Tribunal, a i postojala je bojazan da bi vlada Ruande mogla vršiti utjecaj na sam proces, zbog čega je Tribunal u konačnici smješten u Arušu, grad susjedne Tanzanije (Obradović *et al.*, 2002: 347–348).

¹⁶ Kao naročito zanimljivo pitanje pred međunarodnim krivičnim sudovima se postavilo da li je zločin protiv čovječnosti teže krivično djelo od ratnih zločina (Frulli, 2001). Ovo pitanje je podijelilo suce Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u predmetu *Tadić*, u kojem su suci Mohamed Shahabudden i Antonio Cassese dali različita mišljenja. Za razliku od ustaljene prakse, sudac Shahabudden se priklonio stajalištu da nema razlike u težini između zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina, temeljeći svoj stav na shvatanju suca Robinsona da nema osnova za zaključak “da, kao stvar principa, zločini protiv čovječnosti predstavljaju teža kršenja međunarodnog humanitarnog prava od ratnih zločina”. Vidjeti: odvojeno mišljenje suca Shahabuddena, predmet *Tužitelj protiv Tadića*, presuda od 26. januara 2000. godine, str. 37.

¹⁷ Kada je u pitanju inkriminacija krivičnog djela genocida, Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju je u potpunosti preuzeo opis predviđen Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, kojom je ovaj zločin zapravo prvi put predviđen kao samostalno krivično djelo. Naime, prema članu 2. Konvencije, genocidom se smatra bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve: a) ubistvo članova grupe; b) teška povreda tjelesnog ili mentalnog integriteta članova grupe; c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja; d) mjere uperene na sprečavanje rađanja u okviru grupe i e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu. Također, Konvencija predviđa

zločina protiv čovječnosti¹⁸ na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. godine,¹⁹ s tim da će vremenska nadležnost trajati do datuma koji naknadno odredi Vijeće sigurnosti UN-a, kad utvrdi da na spomenutoj teritoriji nema više opasnosti za mir.

Za razliku od Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu je nadležan da procesuirá krivična djela genocida²⁰ i zločina protiv čovječnosti, kao i kršenja zajedničkog člana

kažnjivost i za planiranje izvršenja genocida, neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida, pokušaj genocida i saučesništvo u genocidu.¹⁷ Strane ugovornice ove konvencije su dužne da, u skladu sa svojim ustavima, poduzmu neophodne zakonske mjere s ciljem provođenja njenih odredaba, naročito u pogledu osiguranja kažnjavanja lica osuđenih za genocid ili neko od navedenih djela. Prvi slučaj u kojem je Tribunal ustvrdio da je došlo do počinjenja genocida na teritoriji zaštićene zone Srebrenice je bio slučaj Radislava Krstića. Kao prvo pitanje na koje je Tribunal u žalbenom postupku trebao da pruži odgovor jeste da li se može smatrati da je on postupao s genocidnom namjerom, ukoliko je napad bio usmjeren, ne na čitavu nacionalnu skupinu bosanskih muslimana, već na dio iste. Sama Konvencija iz 1948. godine predviđa da se mora raditi o značajnom dijelu skupine, čije uništenje bi imalo utjecaja na skupinu kao cjelinu.

¹⁸ Odredba člana 5. Statuta Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju proširuje opis krivičnog djela zločina protiv čovječnosti u odnosu na odredbu sadržanu u Statutu Nirnberskog suda i Povelji Tokijskog tribunala, te unosi određene novine, pa su tako kao radnje učinjenja predviđeni i zatvaranje, mučenje i silovanje, mada bi se u širem kontekstu oni mogli podvesti pod sintagmu „druga nehumana djela“. Ono što je, s druge strane, novina u odnosu na prethodne inkriminacije zločina protiv čovječnosti jeste činjenica da se za postojanje djela traži da je ono počinjeno u vrijeme oružanog sukoba. Prema praksi Haškog Tribunala, krivično djelo predstavlja zločin protiv čovječnosti ako su ispunjeni sljedeći elementi: (1) mora postojati napad; (2) djela optuženog moraju biti dio tog napada; (3) napad mora biti usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva; (4) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski i (5) optuženi mora znati da su njegova djela dio obrasca rasprostranjenih ili sustavnih zločina usmjerenih protiv civilnog stanovništva, kao i da se njegova djela uklapaju u taj obrazac.¹⁸ Zločinima protiv čovječnosti napadaju se neke od vrijednosti koje su karakteristične za čovječanstvo kao cjelinu, odnosno one koje se moraju smatrati općehumanim vrijednostima (Škulić, 2004), te je stoga Haški tribunal u svojoj praksi utvrdio da zločin protiv čovječnosti predstavlja „dio međunarodnog običajnog prava“. Vidjeti: MKTJ, Predmet *Tadić*, broj: IT 94-I, odluka Žalbenog vijeća, par. 141. Ipak, unatoč tome što je u posljednjih 100 godina više ljudi ubijeno u različitim vrstama sukoba i viktimizacijskim režimima nego u bilo kojem drugom trenutku u historiji, pri čemu je najveći broj postao žrtvama zločina protiv čovječnosti, međunarodna zajednica do danas nije uspjela usvojiti specijaliziranu konvenciju o zločinu protiv čovječnosti (Bassiouni, 2010: 575), kao što je to slučaj sa zločinom genocida.

¹⁹ Sam po sebi, 1. januar 1991. godine je neutralan datum. On se ne povezuje ni sa kakvim specifičnim događajem i ne zavisi od toga da li ratni sukobi imaju međunarodno ili nemeđunarodno značenje (Obradović *et al.*, 2002: 335).

²⁰ Prva presuda za genocid jednog međunarodnog krivičnog suda je donesena upravo pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za Ruandu, u predmetu protiv Jean-Paul Akayesu, a koja je imala značajan utjecaj na bitne krivičnopravne i krivičnoprocesne odrednice ovog zločina, kao što je utvrđivanje i definiranje zaštićene grupe te utvrđivanje genocidne

3. Ženevskih konvencija i drugog, Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije, učinjena na teritoriji Ruande u periodu od 1. januara do 31. decembra 1994. godine. Iz ovog proizlazi razlika između ova dva tribunala, a to je razlika u stvarnoj nadležnosti, s obzirom na to da je sukob u Ruandi bio nemeđunarodnog karaktera.

Pred *ad hoc* međunarodnim krivičnim tribunalima postavilo se pitanje suđenja osobi koja je izvršila neki od zločina stavljenih u njihovu nadležnost nečinjenjem.²¹ Ukoliko je neko od djela u nadležnosti Suda počinio podređeni, njegov nadređeni ne može biti oslobođen krivične odgovornosti ako je znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema počiniti takva djela ili da ih je već počinio, a on nije poduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni učinitelje.²² ²³ Pretresno vijeće Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u predmetu Kordić/Čerkez 26. februara 2001. godine ustvrdilo je da se nadređeni ne može smatrati odgovornim samo zato što se nalazio na određenom položaju; naime, neophodno je dokazati da je znao ili imao razlog da zna za krivična djela i da nije poduzeo potrebne mjere kako bi se isti spriječili.²⁴

Također, statuti *ad hoc* tribunala predviđaju izuzetak²⁵ od poznatog krivičnoprocesnog načela *ne bis in idem*;²⁶ predviđeno je da se osobi kojoj je

namjere. U predmetu protiv Georges A. N. Rutagande, Tribunal je ustvrdio da su se sva djela koja se procesuiraju po optužnici za genocid morala počiniti nad jednom osobom ili nad više njih jer je ta osoba pripadnik određene grupe odnosno te osobe su pripadnici određene grupe, a naročito jer pripadaju toj grupi. Stoga žrtva nije izdvojena zbog svog individualnog identiteta, već iz razloga što je pripadnik nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe. Dakle, žrtva tog djela pripadnik je date grupe odabrane kao takve, što u konačnici znači da je žrtva krivičnog djela genocida sama grupa, a ne samo pojedinac. Počinjenje inkriminiranog djela, dakle, obuhvata i realizaciju skrivenog cilja da se uništi, u potpunosti ili djelimično, grupa kojoj neko lice samo pripada.

²¹ Kod krivičnih djela nečinjenja postoji razlika između *pravih krivičnih djela nečinjenja*, ili tzv. *delicta omissiva*, koja se iscrpljuju u nepreduzimanju radnje koju nalaže zakon i kod kojih je posljedica izvan njihovog bića, može ih počiniti svaka osoba i ona su pandan formalnim krivičnim djelima koja se izvršavaju činjenjem, i *nepravih krivičnih djela nečinjenja*, ili tzv. *delicta commissiva per omissionem*, koja mogu biti zakonski regulirana i zakonski neregulirana, a koja se sastoje u nepoštivanju obaveze da se spriječi nastupanje posljedice i kod kojih posljedica čini sastavni dio njihovog bića, zbog čega su ta djela pandan materijalnim krivičnim djelima kao deliktima činjenja (Tomić, 2008: 346).

²² Član 7. stav 3. Statuta Haškog tribunala.

²³ Okolnost da je optužena osoba postupala prema naređenju vlade ili nadređenog ne oslobađa je krivične odgovornosti, ali joj se to može uzeti u obzir kao osnov za ublažavanje kazne ako Tribunal utvrdi da je to u interesu pravde. Vidjeti član 7, stav 4. Haškog tribunala.

²⁴ Vidjeti: MKTJ, predmet *Kordić i Čerkez*, broj: IT-95-14/2-T od 26. februara 2001. godine, odluka Pretresnog vijeća, par. 369, str. 105.

²⁵ Član 10. stav 1. Statuta Haškog tribunala; član 9. Statuta Tribunala za Ruandu.

pred nacionalnim sudom suđeno za djela koja predstavljaju teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava može nakon toga suditi pred Tribunalom samo: (a) ako je djelo za koje joj je suđeno okvalificirano kao obično krivično djelo i (b) ako postupak pred nacionalnim sudom nije bio nepristran ili nezavisan, ako je bio smišljen da optuženog zaštititi od međunarodne krivične odgovornosti ili ako krivični postupak nije bio revnosno proveden.

2.1 Budućnost *ad hoc* tribunala

Vijeće sigurnosti UN-a je 2003. godine donijelo Rezoluciju br. 1503 u okviru strategije okončanja rada Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju.²⁷ Kao dio strategije, Vijeće sigurnosti je dalo Tribunalu jasno dopuštenje i uputstva da pomogne u izgradnji kapaciteta nacionalnih sudova u bivšoj Jugoslaviji kako bi se bavili predmetima ratnih zločina. Rezolucijom je također utvrđena obaveza Bosne i Hercegovine da poduzme odgovarajuće radnje u vezi s podizanjem optužnica i krivičnim gonjenjem lica osumnjičenih za ratne zločine, a jačanje nacionalnih pravosudnih sistema označeno kao ključno za funkcioniranje pravne države općenito.

Vijeće sigurnosti UN-a ustanovilo je 22. decembra 2010. godine Rezolucijom br. 1966, Mehanizam za međunarodne krivične tribunale koji će nastaviti rad mnogih ključnih funkcija MKTJ-a, ali i drugog *ad hoc* tribunala, Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu, nakon okončanja njihovih mandata.

Ovaj mehanizam je jedna nova, mala, privremena i efikasna institucija, koja ima zadatak nastavka „nadležnosti, prava i obaveza te ključnih funkcija”²⁸

²⁶ Načelo znači da se isto lice ne može u istoj krivičnoj stvari pojaviti (istovremeno ili sukcesivno) dva ili više puta u svojstvu tužioca ili osumnjičenog, odnosno optuženog, kako onda kada je stvar pravosnažno presuđena (to je dejstvo *res iudicata* koje nastupa kao posljedica materijalne pravosnažnosti sudskih odluka) tako i onda kada bi po istoj stvari, koja još nije pravosnažno raspravljena, trebalo da se vodi istovremeno, između istih stranaka, više procesa, tj. načelo se dakle tiče ne samo pravosnažno presuđene stvari nego i postupka u toku (*litispēndēntio*; Simović, 2009: 97).

²⁷ Rezolucija Ujedinjenih nacija br. 1503, prihvaćena od Vijeća sigurnosti na njegovoj 4817. sjednici 28. augusta 2003. godine.

²⁸ Mehanizam će obavljati više ključnih funkcija koje su obavljali MKTR i MKSJ. Među njima su, primjerice, osiguranje uhićenja, prebacivanja i kaznenog progona devet optuženih pred MKTR koji su još uvijek u bijegu, a što svakako predstavlja najviši prioritet Mehanizma. Osim toga, Mehanizam ima i druge vrlo važne funkcije. Rezidualni mehanizam za međunarodne krivične tribunale ima, prema trajanju, dvije različite ali međusobno povezane (rezidualne) funkcije. Prve, *ad hoc* funkcije čine: 1. lociranje, uhićenje i krivični progon preostalih optuženih koji su u bijegu, 2. žalbeni postupci, 3. ponovljena suđenja, 4. suđenja u predmetima za nepoštivanje suda i lažno svjedočenje i 5. postupci preispitivanja

MKTR-a i MKTJ-a i očuvanja naslijeđa ovih institucija. Mehanizam ima dva ogranka, od kojih jedan obuhvaća funkcije proizašle iz MKTR-a i smješten je u Aruši, Tanzanija. Počeo je s radom 1. jula 2012. godine. Drugi ogranak je smješten u Hagu i preuzeo je funkcije MKTJ-a 1. jula 2013. Tokom početnog perioda rada Mehanizma doći će do vremenskog preklapanja MKTR-a i MKTJ-a, dok ove institucije ne završe preostale poslove na prvostupanjskim i drugostupanjskim postupcima koji budu u rješavanju na dan početka rada ogranaka (Žagar, 2013: 26).²⁹

3. Mehanizmi međunarodnog krivičnog pravosuđa – lekcije (ne)naučene?

Kao što se moglo zaključiti iz dosad izloženog, nesumnjivo je da je drugu polovicu XX stoljeća obilježio progresivni razvoj međunarodnog krivičnog prava, tog hibrida međunarodnog prava i nacionalnog krivičnog pravosuđa (Zgonec-Rožej, 2010: 25). Ukoliko se prihvati Bassiounijeva definicija (Cryer *et al.*, 2014: 4), po kojoj međunarodni zločini utječu na interese od međunarodnog značaja ili predstavljaju nečuveno vrijeđanje određenih zajedničkih vrijednosti, što uključuje više od jedne države, zbog različitih nacionalnosti žrtava ili učinitelja ili sredstava počinjenja ili činjenice da se radi o manje zaštićenom dobru koje se ne može braniti bez međunarodne kriminalizacije, onda se mehanizmi međunarodnog krivičnog pravosuđa javljaju kao garanti zaštite međunarodnog mira, stabilnosti i sigurnosti te provođenja globalne pravde. Na taj način se proširuje uloga pravosudnih organa; u nacionalnim zakonodavstvima sudovi se javljaju kao „krajnji autoritet u zaštiti ljudskih prava i sloboda, kao posljednja brana u odbrani pravde, s ovlaštenjem za donošenje konačnih odluka o slobodama, pravima, obavezama i imovini građana“ (Bužanin-Lalović, 2009: 11), pri čemu je njihova nezavisnost (Alijević, 2010:197) ključan faktor u ostvarenju navedene uloge. U narednim izlaganjima bit će riječi o najvećim nedostacima *ad hoc* tribunala, uz ilustraciju određenih primjera.

pravomoćnih presuda; te druge trajne funkcije, u koje spadaju slijedeće kategorije: 1. zaštita žrtava i svjedoka, 2. nadgledanje izdržavanja kazni, 3. pomoć nacionalnim sudovima, 4. čuvanje i vođenje arhiva MKTR-a i MKTJ-a. Vidjeti više: Žagar, 2013: 27–28.

²⁹ Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a br. 1966 navodi da će se „funkcije i obujam Mehanizma postepeno smanjivati, s manjim brojem zaposlenih razmjerno smanjenim funkcijama“. Vijeće sigurnosti je odlučilo da će Mehanizam nastaviti djelovati sve dok Vijeće ne odluči drugačije, ali dalje navodi da će se napredak u radu Mehanizma preispitati 2016. godine, a nakon toga svake dvije godine (Žagar, 2013: 27).

3.1 Selektivna pravda: slabo mjesto međunarodnih krivičnih tribunala

Prema riječima Rawlsa (2009:3), pravda je prva odlika društvenih institucija, kao što je istina prva odlika sistema misli. Shodno tome, mehanizmi međunarodnog krivičnog pravosuđa bi trebali predstavljati čuvare međunarodnog mira i stabilnosti, kako je to predviđeno preambulama statuta i povelja dosad spominjanih međunarodnih krivičnih sudova. No, da li je to uistinu tako? Kao što će se pokazati, radi se o vrlo ambicioznom cilju, koji je vrlo često zamagljivao vidik međunarodnih krivičnih sudova. Ono što se godinama u praksi ovih sudova javlja kao boljka jeste selektivno provođenje pravde; pritom, ne radi se nužno o tome da se progone samo određene osobe ili da se presuđuju samo određeni zločini; prije svega, o selektivnosti se može govoriti u smislu da se progonu izlažu, isključivo ili poglavito, osobe koje potječu iz malih i slabih država (Damaška, 2008: 30), koje nemaju naročito velik utjecaj u međunarodnoj zajednici.³⁰ To postaje još očiglednije ukoliko se ima u vidu da nijedna od stalnih članica Vijeća sigurnosti UN-a nikad nije bila suočena sa suđenjima, a ponekad uključuje i obaziranje na njihove želje o tome koga progoniti, pod kojim optužbama i kad (Bassiouni, 2010: 37). Rawls (2009) smatra da se nejednakost može opravdati ako se pomoću nje poboljšava položaj onih koji su tom nejednakošću pogođeni. U tom smislu, postoje pisci, poput Schwarzebergera (1950), koji smatraju da je projekt međunarodnog krivičnog pravosuđa preuranjen.

Sve ove nedoumice nas dovode do sljedećeg pitanja: da li je onda bolje da međunarodno krivično pravosuđe ne egzistira i da se prepusti državama da, u skladu sa svojim pravnim tradicijama i nacionalnim zakonodavstvima, procesuiraju prekršioce međunarodnog humanitarnog prava, imajući u vidu

³⁰ Tome u prilog govori činjenica da se čak 20 od 21 slučaja, koliko ih je dosad dospjelo pred Međunarodni krivični sud, vodi protiv osoba koje potječu iz siromašnih afričkih zemalja: Demokratske Republike Kongo, Srednjoafričke Republike, Ugande, Sudana, Republike Kenije i Obale Slonovače. Vidjeti: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/cases/Pages/cases%20index.aspx (12. 9. 2014). Ilustracije radi, prema podacima Svjetske banke za 2013. godinu, BDP Demokratske Republike Kongo je iznosio 454\$, Srednjoafričke Republike 333\$, Ugande 572\$, Sudana 1753\$, Kenije 994\$ i Obale Slonovače 1521\$. Vidjeti: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?display=default> (12. 9. 2014). Ukoliko se stvari posmatraju na lokalnom nivou, onda je u tom smislu zanimljivo istraživanje Williama J. Stuntzta. Prema njegovim nalazima, prije svega četiri decenije broj zatvorenika u zatvorima u zapadnim i središnjim dijelovima Sjedinjenih Američkih Država je bio usporediv ili ispod brojke zatvorenika u skandinavskim zemljama danas; osminu zatvorenika su činili crnci. Drugim riječima, pravosuđe rješava i kažnjava nasilne zločine u sredinama gdje je najmanje siromašnih ljudi i crnaca (Stuntz, 2008: 1971).

da države često nisu voljne da procesuiraju vinovnike ovih događaja?³¹ Bolje je otvoreno reći da je bolje imati selektivno međunarodno pravosuđe, nego da ga se zbog tog nedostatka odrekujemo (Damaška, 2008: 31).

3.2 Sukob starog i novog svijeta: miješanje pravnih tradicija

Drugi problem koji se javlja u vezi s funkcioniranjem međunarodnih krivičnih sudova jeste miješanje dviju pravnih tradicija: evropske kontinentalne i anglosaksonske.³² Za ilustraciju može poslužiti Statut Haškog tribunala, čiji član 15. predviđa da sudije usvajaju pravila o postupku i dokazima za vođenje prepretnesne faze postupka, suđenja i žalbenog postupka, prihvatanje dokaza, zaštitu žrtava i svjedoka i druga relevantna pitanja. Jasno je da se ovdje radi o tekovini angloameričke pravne tradicije: dok spomenuti statut sadrži svega dvadesetak članova povećanih normama procesnopravnog sadržaja, dotle Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju sadrži oko dvije stotine pravila posvećenih samom procesu i predstavlja osnovni izvor krivičnog postupka pred Haškim tribunalom (Radulović, 2014: 263). Procedura izmjene Pravilnika podrazumijeva da prijedloge za izmjene mogu dati sudije, tužilac ili sekretar, a usvajaju se ako ih prihvati najmanje deset sudija na plenarnoj sjednici Tribunala na koju su pozvane sve sudije, a kojima je uredno dostavljeno obavještenje o prijedlogu za izmjene Pravilnika (Radulović, 2014: 263). Činjenica da je Tribunal ovlašten da sam sebi propisuje pravila koja će primjenjivati izaziva kritike, u smislu da bi takvo

³¹ Za razliku od krivičnih sudova u nacionalnim pravnim porecima koji se oslanjaju na prinudne mjere, čije im provođenje osigurava domaće pravo, Međunarodni krivični sud nema policiju i ne može izravno provoditi prinudne mjere nad pojedincima. Tako ne može sam provoditi istrage, uhićenja i premještanja osoba u sjedište Suda, kao ni utjecati na svjedoke u davanju iskaza pred Sudom. U ovakvim situacijama Sud u potpunosti ovisi o suradnji država (Škorić – Fabijanić-Gagro, 2008: 888). Ilustracije radi, treba se podsjetiti da su vlasti tadašnje Savezne republike Jugoslavije osporavale da Haškom tribunalu predaju jugoslavenske državljane, pozivajući se na odredbu člana 17. stava 2. Ustava SRJ, po kojoj je zabranjena ekstradicija jugoslavenskih državljana drugoj državi (Obradović *et al.*, 2009: 343).

³² U anglosaksonskom tipu prava izvori nemaju hijerarhijsku vrijednost (podređenost i nadređenost), kao u evropskom kontinentalnom tipu prava. U ovom sistemu izvori prava imaju uporednu vrijednost (paralelno egzistiraju i iste su snage), a u konkretnim problemima rješenja se traže metodom kontradiktornosti (sukobljavanjem određenih parametara). Korištenje ranije donesenih presuda je imperativ; smatraju se zakonitim i pravičnim aktima. Za razliku od anglosaksonskog, evropsko kontinentalno pravo odlikuje uređenost prava, strogi hijerarhijski red među izvorima prava kao i deduktivno zaključivanje (izvođenje zaključaka iz općeg u posebno, kao i sistem zaključivanja koji ide od općih zakona prema posebnim; Hasić, 2004).

djelovanje za posljedicu moglo imati pravnu nesigurnost u oblasti postupka (Stojanović, 2007: 170–171). S obzirom na to, tvorci Rimskog statuta su odlučili da sudijama samo daju pravo da predlažu izmjene procesnih pravila, a ne i da ih donose (Cassese, 1999: 163).

3.3 Tribunali u „sjeni”

Treći problem u vezi s nastojanjima mehanizama međunarodnog krivičnog pravosuđa da djeluju kao instrumenti provođenja „globalne pravde” jeste pitanje pažnje i truda uloženog u kreiranje instrumenata za provođenje međunarodne pravde. Ukoliko sagledamo historijsku pozadinu nastanka ovih tribunal, stječe se dojam da je jedan od „blizanaca” uvijek zanemaren nauštrb drugog. Ako krenemo od dva pionira međunarodnog krivičnog pravosuđa – Međunarodnog vojnog suda za evropsko ratište i Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok – tada je uočljivo da se razlikuju sami načini njihovog nastanka; naime, nastanku Nirnberškog suda su prethodili dugi pregovori sila pobjednica na Londonskoj konferenciji, dok to nije bio slučaj s Tokijskim sudom (Kaufman, 2010: 757).³³ Također, javna obećanja o krivičnom gonjenju Japanaca osumnjičenih za kršenje ljudskih prava i sloboda nisu bila toliko frekventna kao ona o gonjenju nacista (Kaufman, 2010: 757). Zapravo, tek kad je rat završen, sile Saveznice su javno obznanile namjeru da krivično gone japanske ratne zločince (Minear, 1971: 8). Još jedan interesantan detalj, mada ne toliko bitan, jeste činjenica da su se suđenja Međunarodnog vojnog suda za evropsko ratište odvijala u Palači pravde u Nirnbergu, dok su se suđenja Tokijskog suda odvijala u dvorani starog japanskog Ministarstva rata u susjedstvu Tokija, Ičigavi, zbog čega su neki smatrali da je sudnica Tokijskog suda neprimjerena i drugorazredna u usporedbi s nirnberškom sudnicom (Minear, 1971: 3).

Slična situacija je i kad su u pitanju tribunal Ujedinjenih nacija; u oba slučaja, Rezolucijama Vijeća sigurnosti su uspostavljene komisije eksperata za ispitivanje navoda o kršenju ljudskih prava i sloboda te pravila humanitarnog prava. Komisija eksperata za bivšu Jugoslaviju je pripremila 65000 stranica dokumenata, preko 300 sati slušanja ili gledanja elektronskih zapisa, 3300 stranica analitičkih pregleda i sa završnim izvještajem predala tu građu tužitelju Tribunala. Ona je poduzela i 35 istražnih radnji na terenu, među njima pronalaženje više masovnih grobnica ubijenih i ispitala mnogobrojne slučajeve silovanja (Obradović *et al.*, 2002: 330).

³³ Vidjeti: *supra*, str. 24.

S druge strane, mandat Komisije eksperata za Ruandu je bio kratak, svega nekoliko mjeseci. Brojila je tri člana, na terenu je provela kratko vrijeme, bez ikakvog istraživanja. Svoj izvještaj je napisala po uzoru na završni izvještaj Komisije eksperata za nekadašnju Jugoslaviju, ali tom njenom izvještaju je nedostajala temeljitost izvještaja koju su podnijeli eksperti Komisije za Jugoslaviju. Izvještaj Komisije za Ruandu zasnivao se na izvještajima drugih tijela o stanju u Ruandi i izvještajima objavljenim putem mas-medija (Obradović *et al.*, 2002: 346). U kontekstu svega izrečenog, istovremeno je eklatantna i bizarna izjava Theodorea Meronea,³⁴ koji se u svom obraćanju referirao na Haški tribunal kao „prvi međunarodni sud za ratne zločine još od Nirnberškog suda”.³⁵

3.4 Proširena pedagoška funkcija međunarodnih krivičnih sudova

Još jedan ambiciozni cilj koji su pred sebe postavili međunarodni krivični sudovi je, kako je to Damaška primijetio (2008: 331), stvaranje pouzdanih historijskih zapisa o kontekstu u kojem su počinjeni međunarodni zločini. Ovakva nastojanja su vjerovatno, s jedne strane, potaknuta željom da se omogućiti određena zadovoljština.³⁶ Na taj način dodatno se širi primarna funkcija međunarodnih krivičnih sudova i zamagljuju njihovi vidici. Istina, u krivičnom postupku, bilo pred nacionalnim ili međunarodnim sudovima, najbitnije je pravilno i potpuno utvrditi činjenično stanje (Grubiša, 1963), pri čemu je uzimanje u obzir (historijskih) okolnosti i konteksta u kojem je djelo počinjeno vrlo bitno.

Ipak, ne smije se iz vida izgubiti osnovna uloga suda u postupku (ne samo krivičnom nego uopćeno): utvrđivanje postojanja konkretne situacije i njeno supsumiranje pod odgovarajuću pravnu normu. Drugim riječima, nije prihvatljivo da međunarodni krivični sudovi na sebe preuzimaju ulogu učiteljice historije i da ta aktivnost postane primarna, posebice ukoliko imamo u vidu postojanje komisija za utvrđivanje istine, čiji je ukupan broj u raznim dijelovima svijeta dostigao 35 (Ivanišević, 2009: 2).³⁷

³⁴ Theodor Merone je trenutni predsjednik Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Na ovu funkciju je ponovno izabran 3. oktobra 2014. godine. Vidjeti: <http://icty.org/sid/11379> (13. 9. 2014).

³⁵ Vidjeti: <http://www.icty.org/sid/8339> (13. 9. 2014).

³⁶ U smislu zadovoljenja i reparacije za žrtve krivičnih djela koja su u ingerenciji Međunarodnog krivičnog suda, značajno je spomenuti odredbu člana 75. Statuta, koja predviđa da će Sud utvrditi načela koja se odnose na odštetu žrtvama ili njihovim sljednicima, uključivši restituciju, naknadu i rehabilitaciju.

³⁷ Komisije za istinu su privremena, zvanična vansudska tijela čiji je zadatak da istraže i naprave izvještaj o obrascima ozbiljnih kršenja ljudskih prava počinjenih u periodu

Jedna komparativna studija je pokazala da je većina komisija za istinu efektivno obezbijedila platformu žrtvama, kako bi one ispričale svoje priče i povratile svoje dostojanstvo (Radulović, 2009).

3.5 Previsoki troškovi funkcioniranja i održavanja *ad hoc* međunarodnih tribunala

Kao jedan od najvećih nedostataka *ad hoc* međunarodnih krivičnih tribunala, ističu se visoki troškovi njihovog funkcioniranja, pa je tako glavni sekretar u svom izvještaju o vladavini prava i tranzicijskoj pravdi u konfliktnim i postkonfliktnim društvima opisao da su „dva *ad hoc* tribunala narasla u velike institucije, s više od 2000 radnih mjesta i kombiniranim godišnjim budžetom koji prelazi četvrtinu milijarde dolara, što odgovara više od 15% ukupnog redovnog budžeta organizacije. Iako bi suđenje složenih pravnih slučajeva ove prirode bilo skupo za bilo koji pravni sistem i utjecaj tribunala ne može se mjeriti samo finansijskim brojkama, razlika između troškova i broja procesuiranih slučajeva postavlja važna pitanja.“

Primjera radi, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju je u novembru 2014. godine upošljavao 654 osobe iz 72 različite države.³⁸ Budžet Tribunala je u 2010/2011. godini iznosio 286.012,600 američkih dolara.³⁹ Drugi podatak koji se može navesti jeste da su troškovi Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu u razdoblju od 1995. do 2003. godine iznosili 410 miliona američkih dolara, odnosno 8 miliona dolara po optužnici i 45,5 miliona dolara po presudi. Kao opravdanje za visinu troškova navodi se da „troškovi privođenja pravdi najodgovornijih za ratne zločine i ojačavanja vladavine prava u bivšoj Jugoslaviji blijede u usporedbi s troškovima zločina.“⁴⁰

Ipak, primjetno je da dolazi do smanjenja troškova održavanja i funkcioniranja tribunala, pa tako, primjerice, budžet Haškog tribunala za 2014/2015. godinu iznosi 179.998,600 miliona američkih dolara, što je za 106.014,000 američkih dolara manje u odnosu na 2010/2011. godinu.

autoritarne vladavine ili zloupotrebe institucija. Njihove osnovne funkcije su da pruže vjerodostojan opis povreda prava počinjenih u prošlosti i da obezbijede priznanje iskustva kroz koja su prošle žrtve, čije svjedočenje je najvažniji izvor pri istraživanju (Ivanišević, 2009: 2).

³⁸ Vidjeti: <http://www.icty.org/sid/325> (29. 1. 2015).

³⁹ Vidjeti: <http://www.icty.org/sid/325> (29. 1. 2015).

⁴⁰ Vidjeti: <http://www.icty.org/sid/325> (29. 1. 2015).

3.6 Dugotrajnost postupaka

Naredno pitanje koje izaziva podozrivost u rad i funkcioniranje međunarodnih krivičnih sudova jeste dugotrajnost postupka i mali broj presuda. U vezi s ovim pitanjem, potrebno je razmotriti pitanje prava na suđenje u razumnom roku, koje predstavlja jedno od osnovnih načela savremenih krivičnih zakonodavstava – pravo optuženog na suđenje u razumnom roku. Kao takvo, ono je zagarantirano svim relevantnim međunarodnim dokumentima i konvencijama o zaštiti ljudskih prava i sloboda.⁴¹ Od sudaca se očekuje zakonita i efikasna pravda: zakonita – u smislu pravilnog utvrđenja relevantnih činjenica, pravilne procesne i pravilne primjene materijalnog prava; efikasna – znači da ovi ciljevi zakonitosti budu ostvareni u što kraćem vremenskom roku, da subjekti koji traže pravo i (i ima pravo) pravdu (pravnu zaštitu) dobiju što prije (Radolović, 2008: 6).

Ovdje su opet primjetni utjecaji angloameričkog sistema, u čijoj suštini dominira ideja o principu pravičnosti, a čije konkretno značenje do danas nije razjašnjeno, mada su učinjeni brojni pokušaji u tom pravcu (Vuchetich, 2007). U tom smislu je potrebno samo prisjetiti se *procès monstre* protiv Slobodana Miloševića. Naime, Milošević je uhapšen 21. aprila 2001. godine od vlasti Republike Srbije, a u Hag je prebačen 29. juna 2001. godine, a suđenje je započelo tek 2002. godine. Optužnica u ovom predmetu odnosila se na događaje u Bosni i Hercegovini, Republici Hrvatskoj i Kosovu, obuhvatala je period od osam godina i sadržavala opis 66 kažnjivih djela.

Kada su u pitanju statistički podaci o radu Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, situacija je sljedeća: presuđen je ukupno 61 slučaj, na 5 presuda je uložena žalba, 7 slučajeva je ustupljeno domaćim sudovima zemalja bivše Jugoslavije, dok se u 4 slučaja postupak još uvijek

⁴¹ U tom smislu, član 9. stav 3. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima propisuje da „svako ko je uhapšen ili zatvoren zbog krivičnog djela bit će u najkraćem roku izveden pred sudiju ili nekog drugog službenika, zakonom ovlaštenog da vrši pravosudne funkcije i u razumnom roku će mu se suditi ili će biti oslobođen.“ Također, odredbom člana 6, stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda je određeno da „prilikom utvrđivanja građanskih prava i obveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred neovisnim i nepristranim, zakonom ustanovljenim sudom.“ Sličnu odredbu sadrži i Povelja Evropske unije o osnovnim pravima, koja članom II-107, određuje da „svako ima pravo na pravično, javno suđenje u razumnom vremenskom roku pred neovisnim i nepristranim sudom, prethodno osnovanim u skladu sa zakonom“. Interesantno je da je u ovim dokumentima pravo na suđenje u razumnom roku određeno kao dio jednog šireg prava, prava na pravično suđenje.

vodi.⁴² Kada je u pitanju Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, presuđena su 52 predmeta, na 11 presuda je izjavljena žalba, dok je u 12 slučajeva donesena oslobađajuća presuda.⁴³

Ono što dodatno usložnjava čitav postupak jeste činjenica da je u mnogim slučajevima vođenim pred Haškim tribunalom bilo neophodno dokazati genocidnu namjeru, a svjedoci ovih dešavanja nisu uvijek bili dostupni: mnoge izbjeglice s područja bivše Jugoslavije, jednom kad su se nalazile na sigurnoj zoni, bile su intervjuirane od medija, organizacija civilnog društva i ostalih aktera, međutim, nisu bili ispitani od nadležnih organa.⁴⁴

4. Zaključna razmatranja

Dug je bio put koji je međunarodno krivično pravo prošlo od prvih, stidljivih pokušaja da se pod pasku stave gruba kršenja običajnih prava u srednjovjekovnim ratovima do savremenih pravila međunarodnog humanitarnog prava, čije povrede za sobom povlače oštre sankcije.

Na temelju svega izloženog, evidentno je da međunarodni krivični sudovi nisu posve ispunili svoje zadatke i očekivanja. Međutim, ovdje ne treba zapasti u zamku prevelikih očekivanja i lažnih nadanja u koju zapadaju mnogi teoretičari međunarodnog krivičnog prava; ne radi se o običnim kozmetičkim mrljama na licu mladog međunarodnog krivičnog pravosuđa; njihovo funkcioniranje je pokazalo znake ozbiljnih nedostataka, koji su se nastojali otkloniti uspostavljanjem internacionaliziranih krivičnih sudova. Ovakvo što ne treba olako shvatiti; ne treba potcijeniti razočaranje koje neispunjeni ciljevi međunarodnih krivičnih tribunala mogu izazvati u onim društvima u kojima su i počinjeni međunarodni krivični zločini; nezadovoljstvo pogođenih zajednica može dovesti do još dublje podijeljenosti među različitim etničkim grupama, što je često posljedica različitih verzija „istine” koju te grupe njeguju. Druga potencijalna opasnost krije se u selektivnom provođenju krivičnog gonjenja. Realizacija aspiracija tužitelja i sudaca prije svega ovisi o političkoj volji velikih sila, što se nužno reflektira na rad međunarodnih krivičnih sudova, zbog čega često imaju prefiks „politički”.

⁴² Vidjeti: <http://www.icty.org/action/cases/> (15. 9. 2014).

⁴³ Vidjeti: <http://www.unictt.org/Cases/tabid/204/Default.aspx> (15. 9. 2014).

⁴⁴ Robert Reid, *The start of the genocide investigations at the ICTY*, izlaganje na međunarodnoj konferenciji „Istraživanje, dokumentiranje i procesuiranje zločina genocida u Bosni i Hercegovini“ u organizaciji Udruženja Pokreta „Majke enklave Srebrenica i Žepa“ i Udruženja žrtava i svjedoka genocida, održanoj 11. i 12. juna 2015. godine u Sarajevu.

Postavlja se pitanje: koji je korak ispravan? Da li je moguće da je koncept međunarodnog krivičnog pravosuđa od samog početka osuđen na diskreditaciju i propast? Zar nije tačno da se za pravilno funkcioniranje međunarodnih krivičnih sudova nameće potreba uspostavljanja neke svjetske institucije u funkciji „redara”, koja bi nadgledala rad sudova i pazila da budu neovisni od političkog rezervoara moći i sile država članica i nečlanica?

Ipak ne treba pribjegavati radikalnim tvrdnjama i u potpunosti odbaciti ovaj projekt, koji je ipak ostavio i nešto dobrog u naslijeđe; prije svega, data je pouka za budućnost da teška kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava *neće* biti nekažnjena, neovisno o tome ko je počinitelj. Uostalom, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju je u slučaju *Milošević*, neovisno o njegovom daljnjem toku, uspostavio presedan; to je bila prva optužnica od nekog međunarodnog suda protiv aktualnog šefa neke države. Konačno, ne treba zaboraviti da je Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju sud pionir – to je prvi međunarodni sud osnovan na temelju glave VII Povelje UN-a kao mjera održavanja međunarodnog mira i sigurnosti.

Dakle, rješenje nije u ukidanju cjelokupnog sistema međunarodnog krivičnog pravosuđa; takvo što, uostalom, u današnjim uslovima, ne bi bilo ni moguće. Potrebno je prihvatiti da ovaj sistem, kao i svaki drugi, ima određene manjkavosti, te da treba raditi, ako ne na njihovom otklanjanju, onda barem na amortizaciji istih.

Ad hoc međunarodni krivični tribunali polako ali sigurno privode svoje zadatke kraju. Osnivanje novih *ad hoc* sudova, barem prema sadašnjim prognozama, nije planirano u bliskoj budućnosti, dok se za budućnost, pored etabliranog Stalnog međunarodnog krivičnog suda, očekuje formiranje i treće generacije međunarodnih krivičnih sudova – internacionaliziranih sudova.

Neovisno o tome koji model bude imao glavnu ulogu u budućnosti, prije svega je neophodno izvršiti reviziju ciljeva zacrtanih od međunarodnih krivičnih sudova. Nerealno je očekivati da sudovi mogu, u okvirima pravičnog postupka, doprinijeti okončanju sukobu, sprečavanju nekažnjavanja osoba odgovornih za kršenje međunarodnog humanitarnog prava te uspostavljanju međunarodnog mira i sigurnosti, a uz to pružiti potpunu sliku o historijskom kontekstu sukoba. Teret je to pod kojim bi posrnuli i najrazvijeniji pravosudni sistemi.

Oporavku i daljnjem zdravom razvoju međunarodnog krivičnog pravosuđa može doprinijeti samo uspostavljanje realnih ciljeva, imajući na umu da i biljke najljepše procvatu kad se jednom potkrešu.

Literatura

1. Alijević, Maša (2010) „Uloga sudske vlasti u Bosni i Hercegovini“, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 5, 2010, 195–212.
2. Bassiouni M. Cherif, ur. (2008) *International Criminal Law, Volume 1: Sources, Subjects, and Contents*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden.
3. Bassiouni, M. Cherif (2010) „Crimes Against Humanity”: *The Need for a Specialized Convention*, *Columbia Journal of Transnational Law*, br. 31, 457–494.
4. Bassouini, Cherif M. (1994) „The Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780: Investigating Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia“, *Criminal Law Forum*, vol. 5, 279–340.
5. Bužanin, Obren – Ljiljana Lalović (2009) *Nosioci pravosudnih funkcija i društvo modul 1*, Visoki sudsko i tužiteljsko vijeće Bosne i Hercegovine, Centar za edukaciju sudaca i tužitelja Federacije BiH i Centar za edukaciju sudaca i tužitelja Republike Srpske, Sarajevo.
6. Cassese, Antonio (2008) *International Criminal Law*, Oxford University Press.
7. Cassese, Antonio (2005) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd.
8. Cassese, Antonio (1999) „The Statute of International Criminal Court: Some Preliminary Reflections“, *European Journal of International Law*, br. 10, 144–171.
9. Cryer, Robert *et al.* (2014) *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 3rd Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
10. Ćirić, Jovan, ur. (2013) *Haški tribunal između prava i politike*, Institut za uporedno pravo, Beograd.
11. Damaška, Mirjan (2008) „Pravi ciljevi međunarodnog kaznenog pravosuđa“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 15, br. 1, 13–33.
12. Des Forges, Alison (1999) *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*, Human Rights Watch.
13. Fabijanić-Gagro, Sandra – Marissabell Škorić (2008) „Zločin genocida u praksi međunarodnih kaznenih ad hoc tribunala“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 58, br. 6, 1367–1420.
14. Frulli, Micaela (2001) „Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes?“, *European Journal of International Law*, vol. 12, br. 2, 329–350.
15. Glasius, Marlies (2010) „Expertise in the Cause of Justice: Global Civil Society Influence on the Statute for an International Criminal Court“, dostupno na:

- <http://dspace.africaportal.org/jspui/bitstream/123456789/18897/6/Chapter%206.pdf?1> (1. 2. 2016).
16. Grubiša, Mladen (1963) *Činjenično stanje u krivičnom postupku*, Narodne novine, Zagreb.
 17. Hasić, Zijad (2004) *Osnovi prava: Uvod u nauku o državi i pravu*, DES, Sarajevo.
 18. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?display=default> (12. 9. 2014).
 19. <http://icty.org/sid/11379> (13. 9. 2014).
 20. <http://www.icty.org/action/cases/> (15. 9. 2014).
 21. <http://www.icty.org/action/cases/> (15. 9. 2014).
 22. <http://www.icty.org/sid/325> (29. 1. 2015).
 23. <http://www.icty.org/sid/8339> (13. 9. 2014).
 24. <http://www.unictl.org/en/cases> (31. 8. 2014).
 25. Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija: *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies*, 2004, dostupno na: <http://www.unrol.org/files/2004%20report.pdf> (26. 3. 2015).
 26. Jovanović, Ljubiša – Dragan Jovašević (2002) *Krivično pravo – opšti deo*, Nomos, Beograd.
 27. Jovašević, Dragan (2013) „Međunarodno krivično delo: pojam, elementi, vrste“, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, vol. 32, br. 2, 73–94.
 28. Jovašević, Dragan (2011) „Međunarodno krivično pravosuđe – između prava, pravde, pomirenja i prava žrtava“, Međunarodni problemi, Vol. 63, br. 4, 536–566.
 29. Karović, Sadržir (2013) „Kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava – zajedničke karakteristike“, Policijska i sigurnost, vol. 21, br. 4, 790–798.
 30. Kaufman, Zachary D. (2010) „The Nuremberg Tribunal v. The Tokyo Tribunal: Designs, Staffs, and Operations“, The John Marshall Law review, vol. 43, br. 3, 753–768.
 31. Krapac, Davor (2011) „Međunarodni kazneni sudovi“, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti, br. 510=48, 165–232.
 32. Lopičić-Jančić, Jelena (2011) „Konvencija o poboljšanju sudbine vojnih ranjenika u vojskama u ratu od 22. augusta 1864. godine, Crimen, vol. 2, br. 1, 107–115.
 33. Milardović, Anđelko (1996) *Uvod u politologiju*, Pan-Liber, Osijek.
 34. Milovanović, Miloš (2011) „Krivično delo agresije između konsenzusa i osporavanja“, Međunarodni problemi, Vol. 63, br. 1, 24–51.
 35. Minear, Richard H. (1971) *Victor's Justice: The Tokyo War Crimes Trial*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
 36. Mudrić, Mišo (2006) „Međunarodni kazneni sud“, Pravnik, Vol. 40, br. 83, 63–84.
 37. Mujkanović, Alen (2011) „Komandna odgovornost – oblik odgovornosti ili posebno krivično djelo“, Anali Pravnog fakulteta u Zenici, br. 7, 335–352.

38. Novoselac, Petar (2007) *Opći dio kaznenog prava*, Sveučilišna tiskara, Zagreb.
39. Obradović, Konstantin *et al.* (2002) *Međunarodno humanitarno pravo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.
40. Palević, Milan (2005) „Značaj nirnberških dokumenata za konsolidaciju pravnog pojma genocida“, *Pravni život*, vol. IV, br. 12.
41. Povelja Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok, dostupno na: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000004-0020.pdf> (2. 11. 2015).
42. Povelja Međunarodnog vojnog suda za evropsko ratište, dostupno na: <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/350?OpenDocument> (2. 11. 2015).
43. Predmet *Čelebići*, MKTJ, br. IT-96-21-T od 16. novembra 1998. godine, prvostepena odluka Pretresnog vijeća.
44. Predmet *Georges A. N. Rutaganda*, br. ICTR-96-3-T, presuda, 06. 12. 1999. godine.
45. Predmet *Goran Jelisić*, br. IT-95-10T, prvostepena presuda, 14. decembar 1999.
46. Predmet *Hadžihasanović i Kubura*, broj: IT-01-47, odluka Žalbenog vijeća, od 22. aprila 2008. godine.
47. Predmet *Kordić i Čerkez*, broj: IT-95-14/2-T od 26. februara 2001. godine, odluka Pretresnog vijeća.
48. Predmet *Tadić*, broj: IT 94-I, odluka Žalbenog vijeća.
49. Predmet: *Radoslav Krstić*, br. IT-98-33-A, drugostepena presuda, 19. april 2004.
50. Radolović, Aldo (2008) „Zaštita prava na suđenje u razumnom roku: Realna mogućnost, (pre)skupa avantura ili utopija?“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 29, br. 1.
51. Radulović, Jovan (2014) *Sinteza procesnih stilova adversijalnog i mešovitog sistema krivičnog procesnog prava na primeru Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju – deo I*, *Pravni zapisi*, br. 1, 259–289.
52. Rawles, John (2009) *A Theory of Justice*, Harvard University Press.
53. Reid, Robert: *The start of the genocide investigations at the ICTY*, izlaganje na međunarodnoj konferenciji „Istraživanje, dokumentiranje i procesuiranje zločina genocida u Bosni i Hercegovini“ u organizaciji Udruženja Pokreta „Majke enklave Srebrenica i Žepa“ i Udruženja žrtava i svjedoka genocida, održanoj 11. i 12. juna 2015. godine u Sarajevu.
54. Rezolucija br. 1503, od 28. augusta 2003. godine, dostupno na: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1503\(2003\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1503(2003)) (2. 11. 2015).
55. Rezolucija br. 761 od 13. jula 1992. godine, dostupno na: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/764\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/764(1992)) (2. 11. 2015).
56. Rezolucija br. 771 od 13. augusta 1992. godine, dostupno na: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/771\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/771(1992)) (2. 11. 2015).

57. Rezolucija br. 780 od 6. oktobra 1992. godine, dostupno na:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/780\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/780(1992))
(2. 11. 2015).
58. Rezolucija br. 827 od 25. maja 1993. godine, dostupno na:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827(1993))
(2. 11. 2015).
59. Rezolucija br. 955 od 8. novembra 1994. godine, dostupno na:
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/955\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/955(1994))
(2. 11. 2015).
60. Schwarzenberger, Georg (1950) „The Problem of an International Criminal Law“, *Current Legal Problems*, vol. 3, br. 1, 263–296.
61. Simović, Miodrag N. – Milan Blagojević (2007) *Međunarodno krivično pravo*, Panevropski univerzitet „Apeiron“ Banja Luka, Fakultet pravnih nauka, Banja Luka.
62. Simović, Miodrag N. (2009) *Krivično procesno pravo*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Banja Luka, Banja Luka.
63. Smrček, Toni (2005) Državna suverenost i međunarodno kazneno sudovanje, *Pravnik*, Vol. 39, br. 81, 113–140.
64. Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, dostupno na:
http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf
(2. 11. 2015).
65. Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu, dostupno na:
http://www.unictt.org/sites/unictt.org/files/legal-library/100131_Statute_en_fr_0.pdf
(2. 11. 2015).
66. Stojanović, Zoran (2007) *Međunarodno krivično pravo*, Pravna knjiga, Beograd.
67. Stunzt, William J. (2008) „Unequal Justice“, *Harvard Law Review*, vol. 121, br. 8, 1970–2040.
68. Škulić, Milan (2004) „Zločin protiv čovječnosti – osnovni krivičnopravni i dokazni aspekti“, *Zbornik „Suzbijanje kriminaliteta – decenija poslije smrti profesora Vodinelića“*, Pravni fakultet u Kragujevcu – Policijska akademija Beograd – Viša škola unutrašnjih poslova Zemun, Kragujevac, 427–657.
69. Tomić, Zvonimir (2008) *Krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
70. Von Liszt, F., ur. (1894) *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart: Das Strafrecht der Staaten Europas*, vol. 1, Liebmann.
71. Vuchetich, Laurenz (2007) „Pravednost i pravičnost u filozofiji prava“, *Pravnik*, vol. 41, br. 85, 2007, 47–76.
72. Wippman, David (1999) „Atrocities, Deterrence, and the Limits of International Justice“, *Fordham International Law Journal*, vol. 23, br. 2, 473–488.
73. Zgonec-Rožej, Miša (2010) *International Criminal Law Manual*, International Bar Association.
74. Žagar, Marina (2013) Međunarodni kazneni tribunal za bivšu Jugoslaviju: pregled nekih postignuća i kritika, *Pravnik*, vol. 47, br. 94, 23–36.